

Szakmai zárójelentés

A kutatás az 1867. évi kiegyezéstől a Monarchia felbomlásáig vizsgálta a két közös polgári minisztériumban – a közös külügy szolgálatában és a közös pénzügyminisztériumban – működő magyar hivatalnokok rekrutálódását, szociális helyzetét, mentalitását és politikai funkcióját. Az 1867-es államjogi átalakulás következtében a Habsburg-monarchia történetében első ízben jött létre az összmonarchiai ügyekre is kiterjedően alkotmányos parlamentáris rendszer, amely mind politikai, mind gyakorlati szempontból szükségessé tette magyarok alkalmazását a közös minisztériumokban. A bécsi székhelyű közös minisztériumoknak egyfelől magyar jogi, közigazgatási ügyekben való jártasságuk folytán praktikus okokból volt szükségük magyar szakhivatalnokokra, másfelől a magyarok megnyerése a közös szolgálatnak a dualista rendszer magyarországi elfogadásának nélkülözhetetlen politikai feltételének számított. A közösügyes dualista rendszer kialakulása indította el a magyar honos tisztviselők beáramlásának folyamatát a közös hivatali apparátusba, de az alkalmazás módját és arányát a kiegyezési törvények nem szabályozták. Ezt éppen úgy a szokásjog alakította ki, miként a két közös miniszteri poszt, a közös külügyi és a pénzügyi tárca betöltésének paritásos gyakorlatát. Ez az jelentette, hogyha az egyik civil miniszter osztrák volt, a másiknak feltétlenül magyarnak kellett lenni és fordítva. A kiegyezéskor 1867-ben azonban ez a szempont még nem érvényesült, de magyar részről a későbbiek során tudatosan törekedtek arra, hogy helyet kapjanak a közös kormányban. Ferenc József csak 1870-ben nevezte ki Lónyay Menyhért személyében az első magyar közös minisztert, miután egy váratlan haláleset folytán megürült a közös pénzügyminiszteri állás. A nagy magyar áttörést azonban a következő év hozta, amikor a császári ház és a külügyek miniszteri posztjára közel egy évtizedre magyar politikus, Andrássy Gyula került. Ez a kinevezés a Monarchiát alkotó két államalakulat paritásának elismerését és a szokásjogon alapuló érvényesülésének megszilárdulását, kiteljesedését jelentette. A két közös minisztérium közül mégis elsősorban a közös pénzügyminiszteri számított magyar tárcának, amelynek jelentőségét az adta, hogy 1878 után hatáskörébe utalták a két megszállt délszláv tartomány, Bosznia és Hercegovina igazgatását. A magyar hitbizománynak számító közös pénzügyminisztérium jellegzetessége, hogy a négy évtizedig tartó osztrák-magyar boszniai igazgatást több mint három évtizeden keresztül mindössze két magyar miniszter, Kállay Béni és Burián István irányította.

A két közös tárca eltérő súlya és jellegzetessége határozta meg azt a módszert, amelyet a kutatási témában résztvevők választottak a dualista közös minisztériumokban érvényesülő magyar részvétel feltárására. Somogyi Éva empirikus feltáró munkával az exkluzívnak számító külügyi apparátus weberi értelmezés szerinti szakszerűsödését, polgáriasodását és nacionalizálódását kísérte végig, míg Ress Imre, valamint az ő témavezetésével készülő PhD-

disszertáció szerzője, a kutatásba bevont doktorandusz-hallgató, Goreczky Tamás a két magyar közös pénzügyminiszter politikai életrajzának elkészítéséhez végeztek a kutatásokat. A külügyi előélet természetesen a pénzügyminiszterek esetében sem mellőzhető, hiszen mindketten a diplomáciában ill. a külügyi szakapparátusban töltött évtizedes szolgálat után kerültek a „magyar” közös miniszteri posztra.

Somogyi Éva a kutatási periódusban csaknem teljes archontológiai-prozopográfiai módszerrel készült adattárat állított össze a közös külügyminisztérium magyar állampolgárságú tisztviselőiről, akiknek minisztériumi vagy diplomáciai szolgálata minimum tíz évig tartott, s pályájuk során legalább minisztériumi vagy követségi titkári rangig jutottak. Jelentősen bővítette a vizsgálatba bevont magyar honos személyek körét, s külön figyelmet szentelt a magyarországi délszláv származású diplomaták pályájának és szerepének. Így módon a közös külügyminisztériumban tevékenykedő mintegy száz magyar honos tisztviselő prozopográfiai részletességű életrajza készült el. Az adattárat a korszak kezdetére, az 1876 előtti évekre vonatkozóan még nem lehet teljesnek tekinteni, minthogy erre az időszakra semmilyen használható egykorú forrás nem áll rendelkezésre. Ezekre az évekre későbbi összeállításokból, vagy alkalmanként előkerülő forrásokra támaszkodott. A prozopográfiai feltárás alapját és kiindulópontját minden esetben a tisztviselőknek a közös külügyminisztériumban fennmaradt személyi anyaga képezte, továbbá azok esetében, akik a felbomlás után a magyar külügyminisztérium szolgálatába kerültek, az itthon őrzött személyi irataikat tárta fel. Mindezt a külügyi tisztviselők tartalékos tiszti szolgálatának és a bécsi Hadi Levéltárban lévő minősítési tabelláinak feldolgozásával egészítette ki. Ezen túl kutatott az Országos Levéltár és a megyei levéltárak családi levéltári gyűjteményeiben, valamint az országos könyvtárakban található személyi hagyatékokban és levelestári anyagban. Anyaggyűjtése főként arra irányult, hogy dokumentálja a magyar honos bécsi külügyi elit családi és társadalmi kapcsolatait, publicisztikai és szakirodalmi munkásságát, a hazai politikai törekvésekhez való viszonyát és azok esetleges bécsi képviseletét.

Kutatásai középpontjában az a kérdés állt, hogyan változott a dualizmus évtizedei során a közös hivatalokban alkalmazott magyarok aránya, befolyása; társadalmi háttere, s miként ment végbe a külügyi apparátus (összefüggésben a szakképzettség egyre szigorúbban érvényesülő követelményével) fokozatosan polgárivá alakulása. Különösen fontos probléma számára a tisztviselők nemzeti identitása, valójában az a kérdés, létrejött-e a dualizmus évtizedei során egy összmonarchiai politikai-hivatali elit és ez – a magyar tisztviselők esetében – milyen viszonyban volt a tisztviselők magyar voltaival.

A magyar kormánypolitika különösen a századvégtől igyekezett elérni, hogy a közös ügyekhez való hozzájárulás, a quota arányában kapjanak helyet a magyarok (pontosabban magyar állampolgárok, ami nem jelentett feltétlenül magyar nemzetiséget) a külügyi hivatalokban. A tisztviselők állampolgárságát

az 1890-es évektől tartották számon, ettől kezdve rendelkezünk pontos adatokkal. Eszerint a közös külügyminisztériumban a magyar honpolgárok aránya az 1890-es évekbeli 15-20%-ról a világháború előestéjére 26-30%-ra növekedett.

A kutatás fontos, általános érvényű konklúziója, hogy a magyar állampolgárságú tisztviselők megjelenése a közös minisztériumokban megváltoztatta a vezető állami bürokrácia jellegét. Közismert, hogy Ausztriában a bürokráciának rendkívül nagy presztízse volt. A hivatalnokok teremtették a 18. században a Habsburg-tartományokból modern egységállamot. Ez a magas képzettségű, polgárosodó bürokrácia éppen történeti szerepe következtében rendkívüli öntudattal rendelkezett, államfenntartó elemnek tartotta magát, nem is indokolatlanul. E német nyelvű és kultúrájú, de meghirdetetten nemzet feletti elitbe kerültek be 1867 után viszonylag nagy számban magyar tisztviselők.

A külpolitikai jellegű funkciókba és külképviseletekre, azaz diplomata posztokra csak jogi doktorátussal s a hivatalban letett diplomata- vagy konzuli vizsgával rendelkező személyeket neveztek ki, függetlenül a hivatalnok társadalmi rangjától. Kétségtelen: a dualizmus korában a szakképzett hivatalnok lett az osztrák-magyar külügyi szakapparátus jellegzetes alakja és a modernizáció fontos, meghatározó eleme, ám a változás a tisztviselők szociális összetételét és mentalitását alig érintette. A diplomaták többsége - mint mindenhol Európában - továbbra is arisztokrata maradt.

Bár a hivatalnokkal szemben támasztott követelmények egy része polgárinak tekinthető, mint a szaktudás, a teljesítmény becsülete, a kötelességtudás, a hivatásban való feloldódás, de a külügyi hivatalnok mégis különbözött a polgártól. Mégpedig nem pusztán azért, mert önállóságát és önmagáért való felelősségét a hivatali rendszer nagyon is korlátozta, hanem mert a hivatalnok általában, a külügyminisztériumi tisztviselő pedig különösen egy sajátos, társadalmilag elkülönült rendet alkotott.

Kutatásainak részeredményeit Somogyi Éva, *Hagyomány és átalakulás (Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában, Budapest, 2006. L'Harmattan. 255.p)* c. könyvében foglalta össze, amelyben bemutatta a bécsi közös minisztériumok és intézmények létrejöttét, megvilágította a magyar honos hivatali elit 1867 utáni rekrutálódási folyamatának eltérő fázisait, tényérésének mértékét, szakmai felkészültségének és mentalitásának alakulását. A következő két évben tervezi a témakör monografikus feldolgozását és az adattárral való együttes publikálását.

Kállay Béni két évtizedes közös pénzügyminiszteri tevékenységét feldolgozó politikai életrajzához Ress Imre a jelenlegi kutatási periódusban pályafutásának csúcspontját jelentő 1890-es éveket vizsgálta 1903-ban bekövetkezett haláláig. A század utolsó évtizede egyfelől azért jelentette a kettős monarchia leghosszabb ideig szolgáló közös minisztere pályájának zenitjét, mert ekkor bontakozott ki teljes mértékben a Kállay-éra boszniai modernizációs gyakorlata. Ennek

dokumentálására több héten keresztül végeztem kutatásokat a közös pénzügyminisztérium boszniai ügyosztályának Szarajevóban őrzött levéltárában. Számos új ismeretet nyújtó forrás világítja meg Kállay kormányzati gyakorlatának azt a vonását, ahogyan a boszniai körülmények közé ültette át a magyar liberális jogállam és szakigazgatás intézményrendszerét. Ezzel összefüggésben a levéltári és könyvészeti kutatások alapján külön tanulmány készült boszniai egyház- és iskolapolitikájáról. A magyar mezőgazdasági szakigazgatás boszniai adaptálását feldolgozó tanulmány kéziratban készült el. A szarajevói kutatások további jelentős eredménye, hogy sikerült megtalálni Kállay két évtizedes minisztersége idején folytatott félhivatalos levelezését. Ennek elsősorban a magyar belpolitikában játszott informális szerepe megismerése szempontjából van rendkívüli jelentősége. Különösen értékes a horvát bánal, Khuen-Héderváry Károlyval folytatott két évtizedes levelezés, akinek a magyar politikai életben való szerepvállalását és miniszterelnökségét lényegében Kállay készítette elő Bécsben. Noha a Kállaynak a horvát bánhoz írott levelei 1956-ban az Országos Levéltárban elégték, de a válaszlevelekből is jól rekonstruálható nézetrendszere és politikai elképzelései.

A sikeres boszniai modernizáció és a jelentős magyar belpolitikai befolyás mellett Kállay az 1890-es években az osztrák-magyar külpolitika egyik meghatározó alakjának számított. Ebben az időszakban a Bécsben szolgáló külföldi diplomatáknak a Balkán-politika kérdésében nagyon sokszor Kállay fontosabb tárgyalópartner, mint maga a külügyminiszter. Ezt egyértelműen alátámasztják az angol diplomáciai források. Külső közreműködővel sikerült ugyanis lemásoltatni a vele sűrűn érintkező bécsi angol nagykövet, Sir Horace Rumbold 1896-1900 közötti, róla készített diplomáciai jelentéseit a londoni Public Record Office-ból. A másik fontos angol vonatkozás, hogy főként a londoni Times levéltárából beszerzett források alapján feltártuk azokat a korabeli aktuális történetpolitikai indítékokat, amelyek előidézték a lap századfordulón Bécsben működő híres tudósítója, Henry Wickham Steed Kállayról alkotott kedvező véleményének az első világháborút követő negatív metamorfózisát. Pedig Steed mind Kállay életében, mind pedig halálát követően az első világháborúig, éppen az ő gyakorlatát és koncepcióját tekintette a humánus mércének és a követendő pozitív példának a Habsburg-monarchia délszláv politikája számára. Az első világháború után kiadott emlékiratában viszont Kállay már mint a délszlávok kegyetlen elnyomója jelent meg. Ez a memoár lett aztán az alapkönyv, amelyre mindmáig hivatkozik az elfogultan projugoszláv és proserb történetírás és publicisztika. A vizsgált angol források alapján azonban kiderült, hogy az 1920-as években Steed lényegében a háborús felelősségről folyó korabeli történész vitát szándékozott befolyásolni Kállay negatív ábrázolásával. A már halálos beteg Kállay utólagos hírbehozása az 1903-ban történt belgrádi királygyilkosság előkészületeivel valójában arra szolgált, hogy relativizálja a szerb kormánynak a szarajevói merényletben való érintettségét, így a világháború kitöréséért való felelősségét hangoztató vádakat. Ebből az aktuálpolitikai szükségletből született

átértékelés maradandó historiográfiai nyomot hagyott a Kállayval foglalkozó nemzetközi történeti irodalomban. Különösen tanulságos hogy 2003-ban a szerb uralkodó ház, az Obrenovic dinasztia kiirtását eredményező merénylet 100. évfordulója kapcsán is minduntalan a Steedre visszanyúló negatív Kállay értékelés határozta meg a szerb tudományos tanulmányok és publicisztikai írások alaphangját, valamint számos angol nyelvű tudományos munka szemléletét. Másfelől viszont kétségtelen tény, hogy Jugoszlávia szétesését eredményező délszláv háború után különösen a jelenkor történeti és politológiai irodalomban, valamint a nemzetközi publicisztikában Kállay Béni alakja mint a függetlenséghez jutott Bosznia-Hercegovina állami berendezésének, stabilizálásának és az egész térség mai sikeres europaizálásának pozitív történeti előképe jelenik meg. Ennek a megközelítésnek az aktuálpolitikai indítékait részletesen elemeztem 2006-ban egy pécsi balkanológiai konferencián elhangzott előadásban. (*Bosznia-Hercegovina európai integrációjának történeti párhuzamai és dilemmái*)

Kállay külpolitikai befolyásának vizsgálata során a másik súlypontnak az orosz viszonylat feltérképezését terveztük. Ehhez az előmunkálatot Kállay Béni Oroszország képének metamorfózisát vizsgáló tanulmányunk képezte, amely folyamatában elemezte a közös pénzügyminiszter fokozatosan emancipálódását a magyar liberalizmus görcsös russzofóbiájának hatása alól. Bécsi hivatali pozíciójából ő segítette elő a századvégtől az első világháborúig érvényesülő magyar külpolitikai doktrina kialakulását, amelynek az Oroszországgal való konfrontáció elkerülése és a balkáni érdekek összeegyeztethetőséget feltételező kooperáció volt a két alapelve. Ennek az Oroszországgal való kooperatív külpolitikai kurzus beiktatásának és magyar támogatásának szimbolikus megnyilvánulása, hogy Ferenc József a századfordulón éppen Kállay előterjesztésére tüntette ki Vladimir Lamzdorf orosz külügyminisztert és Peter Kapnyiszt bécsi orosz nagykövetet a legnagyobb magyar kitüntetéssel, a Szent István Renddel. Ilyen magas magyar kitüntetést korábban csak a szabadságharcot leverő orosz tábornokok kaptak 1849-ben. Mindezek alapján joggal feltételeztük, hogy a moszkvai külügyi levéltár számos Kállayra vonatkozó forrást tartalmaz. A moszkvai kutatást és az iratmásolást a londonihoz hasonlóan helyi szakerő közreműködésével, a moszkvai magyar levéltári delegátus révén kívántuk elvégezni. Ennek első eredményét a bécsi orosz nagykövetnek az orosz külügyminiszterhez saját kezűleg írt, különleges forrásértékű, terjedelmes magánlevele jelentette, amelyben Kállay 1903 nyarán bekövetkezett halála kapcsán tekintette át két évtizedes boszniai kormányzását. A beszámoló különleges értékét az adta, hogy a tapasztalt orosz diplomata szinte történészi pontossággal ismerte fel Kállay boszniai kormányzati teljesítménye megítélésének dilemmáját, a délszláv ill. szerb nemzetállami érdek és az elmaradottságot felszámoló eredményes modernizáció egymás kizáró voltát. Sajnos orosz források feldolgozásának folytatására nem került sor, mert az orosz levéltári igazgatóság arra hivatkozva zárkózott el további másolatok kiadása

elől, hogy a magyar levéltári delegátus szakterülete nem a 19. századi diplomáciatörténet és más magyar kutató megbízását pedig nem teljesítheti. Nem derült ki pontosan, hogy ez az orosz eljárás valójában a magyar delegátus pozíciójának ellehetetlenítését célozta-e, minden esetre az egész Kállay téma kutatása feketelistára került. A írásos megkereséseimre sohasem kaptam egyértelmű választ, vajon engedélyezni fogják-e számomra Moszkvában a személyes kutatást és további iratok másolását. Baljós előjelnek tekintetem, hogy egy debreceni egyetemi oktató szintén 19. századi kutatási témájához sem kapott másolatokat, sőt jegyzeteit is rendszeresen ellenőrizték. Az orosz külügyi levéltár az orosz állami levéltári szervezettől elkülönített, közismerten nehéz kutatóhely, ahol változatlanul érvényesül a szovjet idők elzárkózó, információ eltitkoló szelleme. Főként az orosz külügyi levéltárban való kutatás megghiúsulása eredményezte azt, hogy a kutatásra és másolásra előirányzott összeget végül a kutatási futamidő meghosszabbítása ellenére sem tudtuk teljes egészében felhasználni. Váratlan kedvező fordulatot jelentett azonban a Moszkvai Magyar Kulturális és Tudományos Intézet újabb közbenjárása, amely egy moszkvai történészkonferenciára való meghívásom kapcsán f. év áprilisban elérte, hogy teljesen szokatlanul két napra kutatási engedélyt kaptam a külügyi levéltárban. Ez lehetővé tette, hogy megkapjam mindazoknak az 1903. évi iratoknak a másolatát, amelyről a Kapnyiszt-levél alapján tudomást szereztem. Sőt előzékenyen olyan Kállayra vonatkozó iratok másolatát is rendelkezésemre bocsátották, amelyről nem volt előzetes ismeretem. Az orosz igazgatónővel való személyes tárgyalás során némi fény derült a korábbi elzárkózás okára is. Eszerint ők csak olyan magyar kutatónak adnak kutatási engedélyt, aki hivatalos magyar kiküldöttként a Balassi Intézet vagy a Tudományos Akadémia révén egyezményes keretben érkezik. Az OTKA támogatással érkező kutatót viszont nem tekintik partnernek, s nem adnak kutatási engedélyt. Az utóbbit elsősorban a jövőbeni kutatási tervek elbírálása szempontjából tartottam szükségesnek megjegyezni. Minden esetre ez a moszkvai szakmai kapcsolatfelvétel megteremtette a lehetőséget a Kállayra vonatkozó orosz diplomáciai források feldolgozására.

Az eltelt kutatási időszakban a legfontosabb kutatási eredmények Kállay médiapolitikusi tevékenységével kapcsolatban születtek. Már korábbi kutatásaink során tisztáztuk, hogy Kállay, mint tudatos médiapolitikus rendkívül nagy gondot fordított a hazai és külföldi sajtó céltudatos informálására. Boszniai modernizációs politikájának népszerűsítésében már korábban feltártam, hogy ezt a feladatot az 1880-as években a közös pénzügyminiszter közvetítésével a bécsi Pressebüro alkalmazásába került neves magyar közíró, Asbóth János végezte. Az évtized végén, Asbóth-tal történt szakítása után sem szűnt meg az ilyen jellegű tevékenység, noha erre a bécsi külügyi sajtóiroda már egyáltalán nem tartalmaz adatokat. Két új forráscsoport felfedezése révén azonban kiderült, hogy a közös pénzügyminiszter sajtóbefolyásolási gyakorlata az 1890-es évek elejétől teljesen új formákat öltött. A korszak neves magyar lapszerkesztőjével,

Falk Miksával folytatott levelezése minuciózus feldolgozásából kiderült, hogy a miniszter nagyon gyakran saját maga ragadott tollat egy-egy fontosabb politikai esemény kommentálására. A Pester Lloydban sikerült azonosítani azokat az álnéven, egy évtizeden keresztül megjelent német nyelvű írásait, amelyekben a közvetlenül fejtette ki nézeteit a Monarchia Balkán-politikájáról és a magyar belpolitika eseményeiről. Ez a szokatlan, egyedülálló forráscsoport jelentős hozzájárulást jelent Kállay nézetrendszerének rekonstruálásához.

A boszniai modernizáció eredményeinek külföldi népszerűsítésére viszont Kállay külön boszniai képviselőt hozott létre Párizsban. Ez az intézmény - jogállását és feladatkörét tekintve - hasonlított a ciszlajtán és különösen a magyar kormány által külföldön kiépített kereskedelmi és gazdasági levelezői hálózatra, amely elsősorban a pénzvilág eseményeiről, valamint az ipari és mezőgazdasági termelés kilátásairól tájékoztatta a kiküldő kormányokat. Arról, hogy valami hasonlót a boszniai kormányzat is létesített és működtetett, elő sem fordul a történeti szakirodalomban. Pedig Kállay személyes irányításával 1892-től egy svájci orientalista és üzletember, Henri Moser több mint egy évtizeden át Bosznia képviselőjeként tevékenykedett Párizsban. Elszórt szakirodalmi utalások és schaffhauseni levéltár tájékoztatása alapján derült ki, hogy az erdélyi Mikes grófi családdal rokonságban levő, Közép-Ázsia iszlám világáról több könyvet publikáló Mosernek terjedelmes irathagyatéka maradt fenn a berni Történeti Múzeum őrizetében. A Múzeum munkatársai azonban nem tudtak felvilágosítást adni a hagyaték tartalmáról, mert azt 1916-ban történt letétbe helyezése óta lényegében még nem dolgozták fel. Csak megbízottunk előzetes felmérése derítette ki, hogy ez a kutatás által érintetlen hagyaték páratlan forrásértékű anyagot tartalmaz a Kállay-biográfia elkészítéséhez. Moser ugyanis gondosan megőrizte és szigorú időrendben tematikusan csoportosítva hagyta hátra Kállayval és legközelebbi hivatali beosztottjával folytatott levelezést. Ennek alapján teljes egészében rekonstruálható Kállay intenciói szerint Párizsban kifejtett sokrétű gazdasági, kereskedelmi és sajtópolitikai tevékenysége. Elsősorban külgazdasági feladatai voltak, elősegíteni a boszniai kézműipari termékek és a dohány nyugat-európai exportját, valamint ipari befektetőket hozni Boszniába. Emellett népszerűsíteni kellett Bosznia-Hercegovinát, mint vonzó – egyszerre egzotikus és biztonságos – turisztikai célpontot, a nemzetközi sajtóban ismertetni az ország modernizációjának eredményeit és előkészíteni önálló részvételt az 1900. évi párizsi világkiállításon. Az utóbbi kapcsán egyetemes kultúrtörténeti jelentőségű, hogyan sikerült Moser közvetítésével Kállaynak megnyerni a szecesszió Párizsban alkotó híres cseh festőjét, Alfons Mucha-t, hogy az 1900. évi párizsi világkiállításra a boszniai pavilon dekorálására készítse el az ország történetét bemutató, világhírűvé vált képsorozatát. E források meggyőzően bizonyítják, hogy Kállay nem csupán a modern délszláv irodalomnak, hanem a szláv szecessziós festészetnek is elkötelezett támogatója, jelentős mecénása volt. Emellett a hagyaték rendkívül gazdag anyagot tartalmaz a francia és angol sajtó

befolyásolásának mechanizmusára és az ahhoz kiépített kapcsolati háló feltérképezésére. Ebből pontosan rekonstruálható, hogyan vált általánossá a századfordulóra a francia és angol nyilvánosságban Kállay sikeres modernizátori és tudós miniszteri imázsa. A hagyaték feldolgozását lényegesen megkönnyítette a beszerzett technikai segédeszköz, a digitális fényképezőgép, amelynek segítségével rövid idő alatt közel négyezer oldalt sikerült lemásolni.

A további munkálatok szempontjából rendkívül tanulságos és hasznos volt, hogy a Kállay-biográfia készítésének módszertani problémáiról Újvidéken, szerb szakmai közönség előtt tarthattam előadást. Az előadást követő élénk szakmai vita megerősített abban, hogy Kállay politikai pályáját és annak fordulatait az ifjúkorától tudatosan művelt történelmi és szlavisztikai stúdiumaiból, valamint a pozitívista tudományosságban gyökerező társadalomszemléletéből és nemzetfelfogásából kiindulva lehet lényegre törően megragadni és értelmezni. Az individuum szerepét és egyedi tulajdonságait érvényesítő biográfiai ábrázolás ígérkezik alkalmasnak arra, hogy meghaladja a hagyományos politikai történetírás olyan többnyire mesterségesen prekonceptcionált és determinált szempontrendszerét, mint Kállay esetében a „sikeres modernizátor” és a „délszlávok elnyomójának” egymást kizáró szembeállítását. Úgy hiszem, hogy ez a sokrétű forrásfeltárás és anyaggyűjtés megteremtette a feltételeket az előítéletmentes, legendaoszlató Kállay-biográfia elkészítéséhez. Az OTKA támogatással folyó kutatás alapján készült tanulmányokból számos megjelent a *Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek bosnyákok a nemzetállam vonzásában, Budapest, 2004. L'Harmattan. 298 p. c.* könyvben.

A kutatási projekt tematikája iránti nemzetközi érdeklődés jele, hogy a Bosznia és Hercegovina Tudományos és Művészeti Akadémiája kezdeményezésére az 2008-ban külön nemzetközi konferenciát a rendeztek Sarajevóban a legismertebb magyar közös hivatalnok, Thallóczy Lajos tudományos munkásságáról és politikai szerepéről. Thallóczy tevékenysége megkerülhetetlen mind a külügyi szakapparátus kutatásában, mind pedig a két magyar közös pénzügyminiszter politikai életrajzának elkészítésekor. Ezért magától értetődőnek vettük a konferencia kezdeményezés önálló előadással való felkarolását és eredményeinek kutatási projektünkbe való beillesztését. A boszniai tudományosság képviselői azért kezdeményezték a rendezvényt, mert Thallóczy Lajos munkásságát és szervezőmunkáját a Bosznia történetével foglalkozó európai színvonalú kritikai történetírás alapvetésének tekintik, akinek forráskezelését és szemléletét különösen aktuálisnak érzik az új állam és az új nemzeti közösség létrejöttének igazolására burjánzó történelmi mítoszok eloszlatására. Emellett gyakran új alakban jelennek meg Bosznia osztrák-magyar korszakával kapcsolatos a régi sztereotípiákon alapuló hamis aktualizálások, amelyek a magyarokat és az osztrákokat mint elnyomókat, míg a Monarchia szlávjait mint az európai Sarajevó építőit ünneplik. A konferenciára ill. a tanulmánykötetbe nyolc boszniai, hét magyar és három osztrák történész készített referátumot Thallóczy történészi és politikusi

tevékenységéről. A magyar előadók – többségében a Történettudományi Intézet munkatársai - Thallóczy történetírói munkásságából kiindulva, a magyar-boszniai kapcsolatokkal kapcsolatos új magyar középkori és koraujkori kutatási eredményekről is referáltak. A előadások a tervek szerint 2009-ben jelennek meg, „Thallóczy Lajos – Bosznia-Hercegovina múltjának felfedezése és a modern történettudomány” c. német nyelvű közös tanulmánykötetben.

Ami a kutatási projekt személyi oldalát illeti, sikerült a kutatásba Goreczky Tamás személyében egy doktorandusz hallgatót bekapcsolni be, de ennek anyagi vonzata nem keletkezett, mert kutatásait sikerült külföldi ösztöndíjából finanszírozni. A két nem tervezett foglalkoztatás (Mina Kujović és Corinne Fournier) a szarajevói és berni levéltári kutatás kapcsán vált szükségessé.